

Róźiewicz, Jerzy / Wójcik, Zbigniew

Krzysztof Kluk uczony i praktyk rolniczy (Sesja naukowa, Ciechanowiec 19-20 maja 1973 r.)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 18/4, 782-790

1973

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

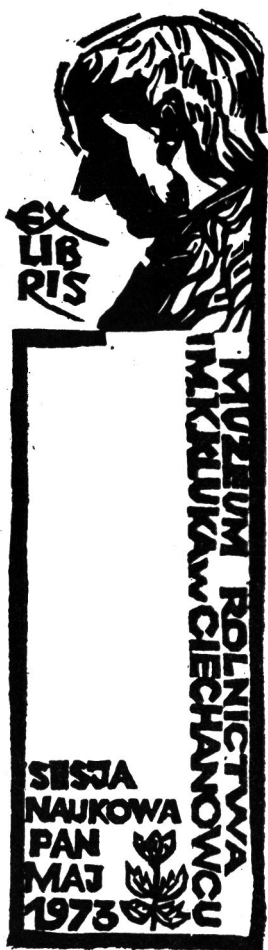
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z DZIAŁALNOŚCI
ZAKŁADU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN

KRZYSZTOF KLUK UCZONY I PRAKTYK ROLNICZY
(Sesja naukowa, Ciechanowiec 19—20 maja 1973 r.)

W dniach 19—20 maja 1973 r. w Ciechanowcu odbyła się sesja naukowa poświęcona Krzysztofowi Klukowi. Głównymi organizatorami sesji byli: Zakład Historii Nauki i Techniki PAN oraz Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka w Ciechanowcu. W sesji uczestniczyło około 100 osób z różnych ośrodków naukowych kraju: Białogostoku, Lublina, Olsztyna, Warszawy, Krakowa, Poznań, Opola i Wrocławia. Najliczniej reprezentowani byli historycy nauki z Krakowa i Warszawy.

H. Cichy '73

Sesję otworzył naczelnik Urzędu Miasta i Gminy Ciechanowiec, Józef Przesław. Następnie zabrał głos wiceprzewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku, Jerzy Ziętara, który snując rozważania na temat tradycji myśli naukowej i łącząc je z Rokiem Nauki Polskiej, przypomniał znaczenie dzieł Kluka dla rozwoju rolnictwa, dzieł, które i dzisiaj mogą inspirować poczynania Białostoczczyzny w intensywnej modernizacji gospodarki rolnej.

Z ramienia komitetu organizacyjnego przemawiał następnie doc. Józef Babicz, który przekazał przewodnictwo pierwszej części sesji w ręce prof. Kazimierza Maślankiewicza. Po odczytaniu depeš i listów przystąpiono do wygłaszania referatów.

Ryc. 1. Prezydium pierwszego dnia sesji
(Fot. Z. Wójcik)

Prof. Stefan Inglot przedstawił referat *Krzysztof Kluk jako człowiek i pisarz rolniczy*. Referat ten składał się z trzech części: W pierwszej — biograficznej — podane zostały najważniejsze dane dotyczące życiorysu Kluka, szczególnie z okresu jego pracy w Ciechanowcu, oraz podkreślono wpływ na jego działalność sąsiedztwa Siemiatycz, w których księżna Anna Jabłonowska zebrała wspaniałe kolekcje przyrodnicze i bibliotekę. Prace Kluka stanowią nie tylko materiały do badań nad historią nauki, ale też są swoistym źródłem do dziejów społeczno-gospodarczych wsi polskiej w II połowie XVIII w.

W drugiej części referatu prof. S. Inglot omówił zasługi Kluka na tle rozwoju nauki gospodarstwa rolnego w Europie. Scharakteryzował szczegółowiej książkę Kluka *O rolnictwie* (t. 3 *Roślin potrzebnych...*, sześć wydań w XVIII i XIX w.) stwierdzając, że Kluk propagował zdecydowanie podniesienie na wyższy poziom nie tylko produkcji roślinnej, ale i produkcji zwierzęcej. Domagał się poprawy stosunków produkcyjnych na wsi polskiej, zwracał uwagę na potrzebę organizacji akademii rolniczej i doksztalcania pozaszkolnego. K. Kluk położył mocne podwaliny pod naukowe rolnictwo, prawie równocześnie z wielkimi przeobrażeniami zachodzącymi w tej dziedzinie i w innych krajach Europy. Stąd nazywamy go prekursorem naukowego rolnictwa w Polsce, a jego podręcznik *O rolnictwie...* pierwszym, nowoczesnym, systematycznym podręcznikiem nauki rolnictwa.

W kolejnym referacie *Leśnictwo w dziełach Krzysztofa Kluka* prof. Antoni Żabko-Potopowicz omówił warunki rozwoju leśnictwa w XVIII w., następnie scharakteryzował problematykę leśną zawartą w dziele Kluka, (t. 2 *Roślin potrzebnych*, do 1808 r. — 5 wydań), stwierdzając że na owe czasy była ona postępową, odpowiadającą ówczesnemu poziomowi nauki. Kluk w swoim dziele dał całokształt najnowszych poglądów na gospodarowanie i użytkowanie lasem, rozumiał wpływ lasu na klimat i traktował las jako ważną część gospodarki narodowej. Dzieło Kluka można uważać za pierwszy polski podręcznik leśnictwa.

Doc. Zbigniew Wójcik omówił *Srodowisko i genezę twórczości Krzysztofa Kluka*. Autor podkreślił, wbrew wielu twierdzeniom, że Kluk utrzymywał rozległe stosunki naukowe z nauczycielami i przyrodnikami Warszawy, Lublina, Grodna i Wilna. Był częstym gościem w Siemiatyczach, a tamtejsze zbiory Jabłonowskiej wykorzystywał do swojej pracy. Współpracował z Towarzystwem do Książ Elementarnych, gdzie mimo stwarzanych mu przeszkód, miał znaczne osiągnięcia jako autor podręcznika botaniki i współautor podręcznika zoologii. Analiza dorobku przyrodniczego publikowanego w Polsce w drugiej połowie XVIII w. wykazuje, że Kluk w skali całego kraju miał największe osiągnięcia jako popularyzator wiedzy przyrodniczej.

Kolejną referentką była doc. Irena Stasiewicz-Jasiukowa, która w swoim wystąpieniu *Ciechanowiecki współpracownik Komisji Edukacji Narodowej* omówiła współpracę Kluka z Towarzystwem do Książ Elementarnych, zakończoną publikacjami dwóch dzieł z zakresu historii naturalnej: wydaniej w 1785 r. *Botaniki dla szkół narodowych* oraz opublikowanej w 1789 r. anonimowo *Zoologii czyli zwierzętopismo dla szkół narodowych*. Ponadto Kluk przetłumaczył z niemieckiego podręcznik J. M. Hubego o rolnictwie. Dzieło to nie zostało jednak wydane przez Komisję Edukacji Narodowej.

Prof. Antoni Podraza w referacie *Literatura rolnicza do czasów Kluka* przedstawił na szerokim tle ogólnoeuropejskim główne etapy rozwoju polskiej literatury rolniczej do lat siedemdziesiątych XVIII w. Rozwój polskiej literatury z tego zakresu wykazuje w zasadzie te same tendencje, które można stwierdzić w całej Europie. W pierwszym okresie, nazwanym przez prof. Podrazę „uniwersalistycznym”, a obejmującym okres XIV—XVI w., dzieło Piotra de Crescentis wywierało przemożny wpływ i było główną książką rolniczą. W końcu XVI i XVII w., wzorem innych krajów, pojawia się w Polsce szereg prac specjalistycznych poświęconych ważnym działom gospodarstwa wiejskiego. W tymże wieku XVII zyskują dużą popularność dzieła J. K. Haura, będące do czasów oświecenia najpoczytniejszymi książkami rolniczymi w Polsce. Po ogólnym zastoju pierwszej połowy XVIII w. ponowne ożywienie w literaturze rolniczej przypada na lata pięćdziesiąte. Polska literatura rolnicza zaczyna wchodzić w nowy etap swego rozwoju. Ukazanie się dzieła K. Kluka w procesie unowocześnienia naszej wiedzy rolniczej odegrało decydującą rolę.

Kolejnym referentem był prof. Gabriel Brzęk, który przedstawił referat *Zoologiczne poglądy Krzysztofa Kluka*. Streścił on szczegółowo czterotomowe dzieło Kluka poświęcone zwierzętom (*Zwierząt domowych i dzikich...*). W dziele tym Kluk uwzględnił elementy systematyki świata zwierzęcego, anatomii, fizjologii, biologii, ekologii, zoogeografii, udomowienia i hodowli gatunków „użytecznych” itd. Ciechanowiecki proboszcz dał przegląd świata zwierzęcego w ujęciu Linneusza, uzupełniając go własnym praktyczno-gospodarskim podziałem, opartym na zasadach biologii i ekologii. Kluk jak większość ówczesnych przyrodników był transformistą i we wszechświecie dopatrywał się „ciągłości przyrodzenia”. Niektórzy autorzy traktowali Kluka jako prekursora ewolucjonizmu, jednak dokładna analiza treści jego dzieł wskazuje, że ewolucyjne myśli odnoszą się tylko do praktyki gospodarczej, nie są uogólnione na całą przyrodę. Obraz fauny polskiej przedstawiony przez Kluka jest daleki od stanu rzeczywistego, jednak dzieło jego stanowi pierwsze syntetyczne opracowanie fauny krajowej.

Zupełnie nowej problematyce poświęcony był referat doc. Marii Stolzmannowej i dra Kazimierza Żukowskiego *Krzysztof Kluk jak zootechnik*. Podkreślono, że autor *Zwierząt domowych i dzikich...* nie był praktykiem. Znał jednak doskonale zasady użytecznego gospodarowania, stąd w jego dziełach jest sporo dotychczas aktualnych zagadnień.

Barwny, dzięki licznym cytatom z dzieł botanicznych Kluka, był referat *Rośliny lecznicze w „Dykcjonarzu roślin” K. Kluka*, przedstawiony przez prof. Henryka Bukowieckiego (stanowiący opracowanie wspólne z doc. Mirosławą Furmanową). Z opisanych przez Kluka ok. 1600 gatunków autorzy wybrali 225, które i dziś w botanice farmaceutycznej odgrywają rolę. Charakterystyczne, że wprowadzone ostatnio niektóre leki znane były już Klukowi. W referacie, nieobecnego na sesji, prof. Jakuba Mowszowicza *Krzysztof Kluk jako systematyk* zwrócono uwagę, że Kluk korzystał z trzynastego wydania dzieła Linneusza. Znał również autorów polskich, cytował m.in. dzieła Macieja z Urzędowa i Syreniusza. Obok tego prowadził rozległe badania własne na Litwie, Podlasiu i Mazowszu. Dorobek Kluka w zakresie systematyki był przedmiotem analizy J. Rostafińskiego, J. Kołodziejczyka i B. Hryniewieckiego. Podkreślili oni zarówno oryginalne osiągnięcia, jak i znaczenie *Dykcjonarza roślin dla rozwoju botaniki w Polsce*.

Referat prof. Tadeusza Jaczewskiego odczytała dr Barbara Zielińska. Podkreślano tu głównie w oparciu o rozdział poświęcony człowiekowi z *Zwierząt domowych i dzikich* zapożyczenia z literatury niemieckiej (przede wszystkim z *Systematisches Lehrbuch über die drey Reiche der Natur*, Norymberga 1777). Autor ponadto analizując tekst rozpraw zoologicznych Kluka doszedł do wniosku, że w nowoczesnym pojęciu tego słowa Kluka nie można nazywać ewolucjonistą. Zestawił on wprawdzie wykres rozwojowy zwierząt (przypominający monstrację), ale o jego prekursorstwie ewolucyjnym można mówić tylko przy bardzo szerokim rozumieniu tego pojęcia.

Referat dra Zdzisława Kosieka *Botanika gospodarcza u Kluka* odczytała żona autora. Zwrócono w nim uwagę na zagadnienia terminologiczne (botanika gospodarcza, ekonomiczna, stosowana). Autor swoje rozważania oparł na *Dykcjonarzu roślin*.

Po tych referatach rozpoczęła się dyskusja. Zastanawiano się m.in. nad pewnymi niejasnymi elementami życiorysu Kluka. Podkreślono, że nie ma danych o tym, iż Kluk wywarł istotny wpływ na innego popularyzatora historii naturalnej związanego z Jabłonowską — Remigiusza Ładowskiego (doc. Z. Wójcik, prof. K. Maślankiewicz, prof. S. Inglot, prof. G. Brzęk). Następnie doc. J. Jakubowski z Opola omówił tematykę weterynaryjną w dziełach Kluka. Poruszone zostały m.in. zagadnienia współpracy Kluka z Komisją Edukacji Narodowej i powstałym w związku z tym podręcznikiem zoologii. Przypomniano również zainteresowania ekonomiczne Kluka, a także jego starania o założenie szkoły weterynaryjnej. Doc. J. Jakubowski mówił także o niektórych chorobach zwierząt znanych Klukowi (nosaczna koni, choroby bydła, wścieklizna psów).

Dr B. Zielińska omówiła zagadnienia warsztatu pracy Kluka. Podkreśliła, że był on głównie kompilatorem, choć dzieła swe oparł na wielu spostrzeżeniach własnych. Stwierdziła, że Kluk nie miał w zasadzie dostępu do żadnej większej biblioteki przyrodniczej. Dzieł z tego zakresu w bibliotece pijarskiej w Warszawie nie było wiele, raczej uboga była również pod tym względem biblioteka Ossolińskich w Nurze (miejscu okresowego pobytu Kluka), a także biblioteka Jabłonowskiej w Siemiatyczach. O ostatniej bibliotece referentka mówiła na podstawie zachowanego katalogu sprzedaży z 1803 r., stwierdzając, że było tam więcej dzieł humanistycznych niż przyrodniczych.

Doc. S. Brzozowski, w nawiązaniu do referatu doc. M. Stolzmanowej i wypowiedzi doc. J. Jakubowskiego, wspominał że początkowo również planowano na sesję referat o rybactwie i pszczelarstwie. Stwierdził, iż w zakresie pszczelarstwa Kluk był wielkim autorytetem. Zarówno w starszej literaturze (m.in. J. Jonston) jak i późniejszej (M. Witwicki) nie potraktowano problemu tak szeroko, dopiero praca J. Dzierżonia z połowy XIX w. jest wyrazem istotnego postępu w tej dziedzinie. Na marginesie swej wypowiedzi doc. Brzozowski zwrócił

uwagę na dzieje szkół weterynaryjnych w Polsce oraz scharakteryzował wykłady z tego zakresu prowadzone na uniwersytecie we Lwowie, Krakowie i Wilnie. Głos ten spotkał się z repliką prof. Brzęka, który stwierdził, że formalnie w Wilnie nie było katedry weterynarii.

Następnie zabrał głos doc. K. Świderkowski. W oparciu o katalog sprzedaży biblioteki Jabłonowskiej z 1803 r., a także pobieżną analizę niektórych dzieł Kluka, doszedł do wniosku, że autor *Dykcjonarza roślin* nie korzystał z biblioteki w Siemiatyczach. Dane te poparł szczegółową analizą katalogu, w którym znalazł zaledwie trzy pozycje z książek cytowanych przez Kluka.

Odpowiadając na uwagi doc. Świerkowskiego, Z. Wójcik stwierdził, że ponad wszelką wątpliwość Kluk był w kontakcie z Jabłonowską. Dane na ten temat znajdują się w korespondencji (nie znanej autorce biografii Jabłonowskiej — Bergerównie) w Bibliotece Ukraińskiej Akademii Nauk we Lwowie w zbiorze Sapiehów. Ponadto omówił nie cytowane przez doc. Świerkowskiego dane o bibliotece Jabłonowskiej, a w tym zapiski Staszica i S. Zamoyskiego. Nakreślił także losy gabinetu historii naturalnej Jabłonowskiej po przewiezieniu zbiorów w 1803 r. do Rosji (dane na podstawie własnych poszukiwań z Kijowa, Leningu i Moskwy). W tej sprawie wypowiadał się również dr S. Czarniecki.

Pierwszy dzień sesji uzupełniły imprezy towarzyszące. Podczas przerwy w obradach złożono wieńce pod pomnikiem Kluka. Zapoznano się również ze zbiorami Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka. Wieczorem zaś wysłuchano koncertu kameralnego muzyków z Filharmonii Białostockiej, a następnie spotkano się z przedstawicielami Białostockiego Towarzystwa Kulturalnego i Towarzystwa Miłośników Ciechanowca.

Drugi dzień obrad rozpoczął się wystąpieniem prof. B. Czczugi, który przedstawił referat *Niektóre zagadnienia ochrony przyrody i pomnażania jej zasobów w dziełach Krzysztofa Kluka*. Referent oparł się na problematyce leśnej z dzieł Kluka i przez odpowiednie zestawienie cytatów zilustrował wywody autora na temat racjonalnej gospodarki leśnej, odnowy drzewostanów, właściwego doboru służby leśnej itp. Szczególną uwagę zwrócił na udział społeczeństwa w ochronie lasu, zalesieniu dróg, brzegów rzek itp. Aczkolwiek tradycje ochrony przyrody w Polsce sięgają panowania Jagiełły, a ochrona gatunkowa niektórych roślin i zwierząt stosowana była od wielu wieków w Polsce i innych krajach, Kluka uważać możemy za prekursora sozologii.

Dalsze cztery referaty inspirowane były przez dzieło Kluka *Rzeczy kopalnych osobliwie zdatniejszych szukanie, poznanie i zażycie*. W pierwszym z nich prof. A. Gaweł przedstawił *Poglądy naukowe Kluka na surowce kopalne*. Referent stwierdził, że Kluk zajmując się problematyką geologiczną napisał dzieło kompilacyjne, oparte głównie na mineralogicznym dziele Lehmana. Omawiane zagadnienia przedstawił dość szeroko, gdyż opisał wody (jako rodzaj kopaliny), tłuściości ziemne, sole, ziemię, kamienie i kruszce. Charakteryzując poszczególne typy skał dał wyraz swojej znajomości problemów badawczych (wiedział np. o poszukiwaniu soli w Mogile). Opisał znaki świadczące o obecności kruszców w ziemi, a także opowiadał się za przyrostem rud bagiennych. Jego próba klasyfikacji minerałów nosi dużo znamion oryginalności.

Prof. K. Maślankiewicz mówił o *Nazewnictwie mineralogicznym u Krzysztofa Kluka*. Referent podkreślił, że Kluk znał wprawdzie literaturę herbarzową, ale w minimalnym stopniu mógł zaczerpnąć stąd polską terminologię mineralogiczną. Nie będąc mineralogiem musiał oprzeć się na tłumaczeniach, głównie z dzieł Lehmana. Wiele z propozycji Kluka przyjęło się bądź było stosowanych do niedawna (np. żywe srebro). Słownictwo Kluka obowiązywało prawie w całym

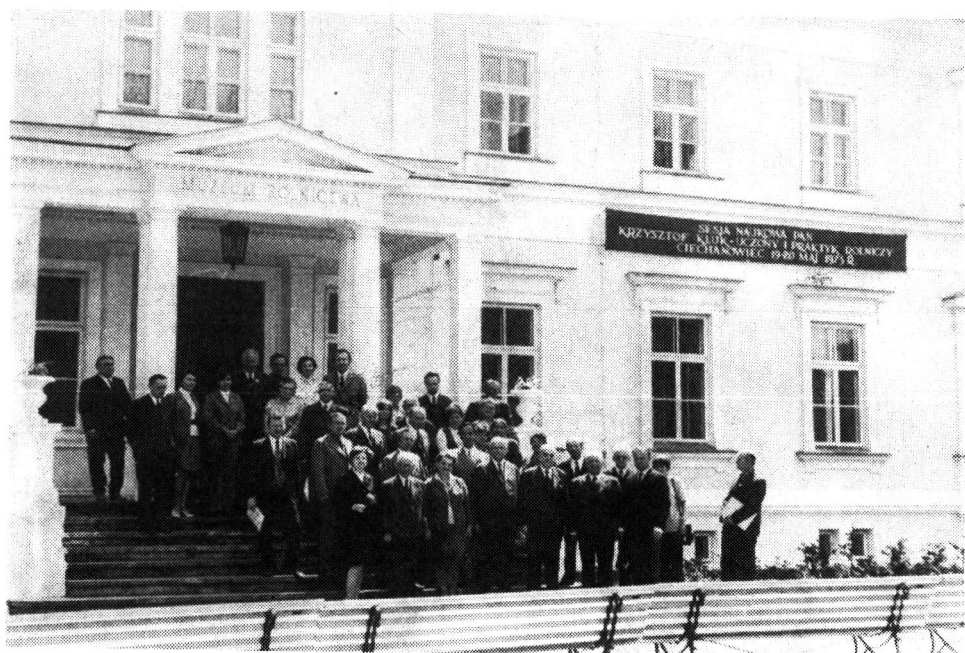

Ryc. 2. Pomnik K. Kluka w Ciechanowcu
(Fot. Z. Wójcik)

XIX w. w Polsce, a dopiero prace S. Weignera z 1897 i J. Morozewicza z 1900 r. przyniosły w tym kierunku istotny postęp.

Prof. Wacław Różański w referacie *Metalurgia u Krzyszofa Kluka* omówił zagadnienia terminologiczne związane zwłaszcza z metalami i półmetalami oraz ewolucję tych pojęć. Podane przez Kluka wiadomości zostały oparte na dostępnych wówczas podręcznikach. Wiadomości na ten temat Kluk przedstawił jednak jasno i usystematyzowanie. Wiele podanych przez niego przepisów technologicznych jest nadal aktualne. Na podstawie szczegółowej analizy *Rzeczy kopalnych* referent doszedł do wniosku, że Kluk był raczej metaloznawcą a nie metalurgiem, a cała praca w tym zakresie jest w Polsce dziełem pionierskim.

Dr Halina Duczmał-Pacowska przedstawiła referat *Przyczynek do poznania warsztatu naukowego K. Kluka w zakresie zagadnień dotyczących przyrody nieożywionej*. Autorka przeprowadziła analizę tekstu *Rzeczy kopalnych* i na pod-

Ryc. 3. Grupa uczestników sesji przed gmachem Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka
(Fot. Z. Wójcik)

stawie licznych wykresów starała się wykazać stopień oryginalności pracy Kluka oraz ustalić źródła, z których Kluk czerpał informacje.

Ostatnim referentem był mgr Kazimierz Uszyński, który wystąpił z odczytem *Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu jako kontynuacja popularyzatorskich idei Krzysztofa Kluka*. Referent przedstawił historię Muzeum, powstałego w 1963 r. wskutek starań społecznych. W ciągu dziesięciu lat pierwotna koncepcja placówki uległa kilkakrotnie zmianie. Od 1 IX 1968. Muzeum stało się instytucją państwową, a teren jego działania określony statutem obejmuje Białostoczczyznę oraz przyległe tereny historycznego Mazowsza i Podlasia. Głównym zadaniem Muzeum jest popularyzacja wśród społeczeństwa regionu problemów rolniczych, zarówno w kontekście historycznym jak i współczesnym. Temu celowi służą stałe ekspozycje, a także czasowe wystawy problemowe oraz organizowane spotkania i konferencje, które w dużym stopniu mogą decydować o korzystnych zmianach w życiu wsi współczesnej.

W dyskusji mgr Uszyński, powołując się na dzieła Kluka, przedstawił wiele danych świadczących o wykorzystaniu zbiorów Jabłonowskiej przez uczonego. Prof. M. Koter omówił problematykę roślin motylkowych zawartą w dziełach Kluka, zwracając uwagę, że z wartości prób ich zastosowania w rolnictwie zdano sobie sprawę w Polsce dopiero w XIX w. Dr H. Duczmal-Pacowska dodała kilka informacji szczegółowych dotyczących stosowanej przez Kluka terminologii mineralogicznej, a prof. S. Inglot wyraził sąd, że w tej sprawie wiele mogliby powiedzieć językoznawcy. Przypomniał również, że prace takie prowadzone były przed laty w zakładzie kierowanym przez prof. S. Rosponda.

Następnie w dłuższym przemówieniu doc. Wójcik przypomniał zasługi J. T. Kleina w dziedzinie polskiej terminologii mineralogicznej, dodał też, że treść

popisu rocznego z 1783 r. opracowana przez F. Szeidta dla Szkół Wydziałowych Lubelskich jest krótkim streszczeniem *Rzeczy kopalnych* Kluka. Książka ta była powszechnie używana w Polsce (stąd przede wszystkim tytuł kursu nauczania w szkołach). Nie stosowano jej, sądząc z popisów rocznych, tylko w Krakowie. W nawiązaniu do dyskusji o zbiorach Jabłonowskiej przedstawił wiadomości o nich na podstawie wierszy składanych na imieniny właścicielce w latach 1772 i 1787 oraz na wielu wzmiankach przewijających się w literaturze osiemnastowiecznej. Wreszcie, nawiązując do omówionego przez dr Zielińską i doc. Świerkowskiego katalogu biblioteki Jabłonowskiej (*Catalogue des livres composant autrefois la bibliotheque de madame la princesse Jablonowska. Ils seront mis en vente sous peu de jours. Varsovie 1803*) referent podkreślił, że nie oddaje on w pełni charakteru zbiorów przed sprzedażą (wiele np. dzieł zabrał, jak się wydaje, A. Sapieha), o czym świadczą dane Siewiergina z 1803 r.

Ponadto doc. Wójcik poruszył sprawę złożenia hołdu Januaremu Kołodziejczykowi — autorowi pierwszej monografii działalności przyrodniczej Kluka. Monografia ta jest wyrazem wielkich osiągnięć historyka nauki okresu międzywojennego, tym większa, iż autor pisał ją będąc częściowo sparaliżowanym i niewidomym.

Kolejnym mówcą był dr S. Czarniecki, który podkreślił, że sesja przyniosła wiele nowego materiału do biografii Kluka. Następnie rozważał problem udziału księży w pracach naukowych w XVIII w., stwierdzając, że była to jedyna grupa przygotowana do podjęcia takiej pracy w Polsce. Stąd działalność Staszica, Kołłątaja, Kluka i wielu innych.

Prof. A. Gaweł mówił o niektórych zagadnieniach hartowania stali i tradycjach hutniczych na Grodzieńszczyźnie. Następnie zwrócił uwagę, że formalna analiza dzieła przedstawiona przez dr H. Duczmał-Pacowską niejako pomija wiedzę Kluka o dorobku rodzimym. Przykładem jest nie wykazanie przez referentkę dzieła Rzączyńskiego, doskonale znanego Klukowi. To zagadnienie poruszył także prof. K. Maślankiewicz, przestrzegając przed niebezpieczeństwem mechanicznego stosowania statystyki.

Do zagadnień analizy statystycznej w pracach historycznych nawiązał doc. J. Babicz oraz ponownie dr H. Duczmał-Pacowska.

Prof. G. Brzęk podkreślił rolę duchownych w rozwoju nauki, ponadto, w nawiązaniu do wypowiedzi doc. Wójcika, nakreślił sylwetkę J. Kołodziejczyka, sugerując potrzebę zorganizowania choćby posiedzenia naukowego poświęconego temu pedagogowi, przyrodnikowi i historykowi.

Zamykając posiedzenie prof. S. Ingot stwierdził, że materiały przedstawione na sesji dały pogłębiony obraz działalności naukowej i społecznej Kluka. Kluk szerzył postęp w rolnictwie, leśnictwie, górnictwie. Te same idee przyświecają i dziś uczonym. Następnie w imieniu uczestników sesji zwrócił się z apelem do Ministerstwa Rolnictwa o dalszą pomoc dla Muzeum w Ciechanowcu. Zapowiedziano także druk referatów i głosów dyskutantów.

Kończąc sprawozdanie z sesji poświęconej Klukowi chcielibyśmy podkreślić kilka faktów, które przyczyniły się do powodzenia imprezy, a także sprawiły, że uzyskaliśmy jakościowo nowy obraz działalności wybitnego przyrodnika z Ciechanowca.

Sesja wykazała nieprzemijającą wartość wielu spostrzeżeń Krzysztofa Kluka. Zapoczątkowane przez niego w Polsce starania o racjonalną gospodarkę rolną i leśną, rozwijane następnie w XIX w., przyczyniły się w istotny sposób do postępu gospodarczego i społecznego w Królestwie Polskim.

Kluk był przede wszystkim popularyzatorem botaniki, zoologii, geologii. Zagadnienia te pojmował szeroko w nawiązaniu do zootechniki, botaniki gospodar-

czej, lecznictwa itp. Wniósł także istotny wkład do poznania flory polskiej, a w światowych katalogach botanicznych istnieje jego nazwisko przy odkrytej na Podlasiu (uwidocznionej na pomniku) *Scambiosa inflexa* (Kluk) Besser.

Na sesji stwierdzono, że nawet kompilacyjne opracowania Kluka są na ogół krytycznymi, stojącymi na poziomie ówczesnej wiedzy, przy tym Kluk potrafił konfrontować własne spostrzeżenia z obserwacji terenowych (głównie botanicznych). Dzięki temu był zarazem uczonym i wysokiej klasy popularyzatorem nauk przyrodniczych.

Kluk przyczynił się, jak może tylko P. Świtkowski, do popularyzacji nowoczesnych metod gospodarowania. Ponieważ dzieła swe adresował do szerszego odbiorcy (uczniów szkolnych, włościan, właścicieli dóbr itp.) dlatego jego myśl bardziej niż innych pisarzy przyrodniczych tego okresu była znana i ceniona.

Dzieła Kluka do dziś w wielu wypadkach mogą być, i jak wykazuje praktyka są, inspiratorem badań przyrodniczych.

Jerzy Róziewicz, Zbigniew Wójcik

ZEBRANIE PRACOWNI HISTORII NAUK SPOŁECZNYCH

W dniu 27 czerwca 1973 r. pod przewodnictwem doc. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej odbyło się ostatnie w roku akademickim 1972/1973 zebranie Pracowni, na którym mgr Małgorzata Kinowska i mgr Joanna Kowalska przedstawiły wstępne założenia swych prac doktorskich.

Po wystąpieniu mgr M. Kinowskiej, nt. *Philosophia recentiorum w szkołach i księgozbiorach pijarów warszawskich*, w dyskusji zabierali głos: prof. B. Suchodolski, doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa, dr J. Róziewicz, dr R. Ergetowski, dr W. Rolbiecki i dr K. Targosz.

Referat mgr J. Kowalskiej dotyczył historii powstałego w 1907 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu. Na temat ten obok referentki wypowiadali się następujący uczestnicy zebrania (niektórzy kilkakrotnie): dr W. Rolbiecki, doc. T. Kowalik, dr J. Róziewicz, doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa, dr R. Ergetowski i mgr J. Jarzęcka.

W dyskusji zarówno nad pierwszym jak i drugim referatem poruszano przede wszystkim sprawy metodologiczne, dyskutowano zakres i ujęcie przedstawionych tematów

W drugiej części zebrania doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa przedstawiła wytyczne prac Pracowni do końca 1973 r. Prace te nadal będą ogniskować się na przygotowywaniu syntez historii poszczególnych gałęzi nauk społecznych. Najdalej są posunięte prace nad syntezą historii ekonomii, którą opracowują prof. E. Lipiński, prof. J. Górski i doc. T. Kowalik. Problemy związane z tą ostatnią sprawą przedstawiła redaktor planowanych tomów historii ekonomii, mgr J. Jarzęcka i jeden z współautorów, doc. T. Kowalik.

Działalność członków Pracowni w zakresie popularyzacji historii nauki w radiu, telewizji i w prasie oraz poprzez wykłady i odczyty w różnych środowiskach omówił dr J. Róziewicz.

J. R.

POSIEDZENIE ZESPOŁU HISTORII METODOLOGII

O *niektórych koncepcjach metodologicznych Zygmunta Herynga* mówił na posiedzeniu Zespołu w dniu 8 maja br. w Krakowie dr Zbigniew J. Bezwiński. Zebraniu członków Zespołu przewodniczył jego kierownik prof. dr Paweł Rybicki.